

## HÁZAVATASI ISTENTISZTELET

1. Ének
2. Előfohász: kötetlen, ajánlott szöveg: „A kő, amelyet az építők megvetettek szegletkövé lett. Az Úrtól lett ez, csodálatos ez a mi szemünk előtt. Ez a nap az, amelyet az Úr rendelt; örvendjünk és vigadjunk ezen. Ó Uram, segíts most, ó Uram, adj most jó előmenetelt“ (Zsolt 118, 22—25). Ámen.
3. Textus-felvétel
4. Alkalmi beszéd
5. Ima
6. Miatyánk
7. Áldás. Ajánlott szöveg: „Isten áldása legyen e hajlékon, hogy lehessen otthona a családnak. Az ő békessége és szeretete lakozzék benne és lakóinak szívében. Ámen.“

## SÍRKÖ-, SÍREMLÉK-AVATAS

1. Ének
2. Előfohász
3. Rövid megemlékezés
4. Ima
5. Miatyánk
6. Áldás
7. Ének.

SZABÓ DEZSŐ

## A KOLOZSVAR-NAPOCA-I UNITÁRIUS TEMPLOM ÉPÍTÉSÉNEK TÖRTÉNETE

A kolozsvári unitárius templom az Egyház legnagyobb temploma országunkban. Hossza 43,15 m, szélessége 21,25 m, alapterülete 917 négyzetméter. A templomhajó legmagasabb pontja 15,70 m, a torony magassága 48,50 m. Ülőhelyeinek száma ezren felül van. Építészeti sajátosságát, stílusát és szépségét nézve a város és az ország egyik legszebb későbarokk műemléké.<sup>1</sup>

A templom építésének történetét a 19. és 20. századi unitárius írók mind megemlítik, de adatszerűen nem dolgozták fel.<sup>2</sup> Az utóbbi évtizedekben számos művészettörténész foglalkozott a templom történetével. Nyomtatásban megjelent dolgozataik értékes megállapításokat tartalmaznak a templom építéséről, ugyanakkor azonban újabb hiányosságokat is tárnak fel.<sup>3</sup> Indokoltnak látszik, hogy a templomot építtető

egyházközség is megszólaljon és a rendelkezésre álló levéltári adatok alapján mutassa be a templom építésének történetét.

Az ellenreformáció 1712 után, az államhatalom támogatásával, megkezdte a volt katolikus templomok visszavételét a protestánsoktól. 1716. március 30-án a kolozsvári unitáriusoktól elveszik a 150 éve használt főtéri templomot. 1718-ban pedig a főiskolát és a szentpéteri külvárosban levő templomot is. Új templom építését nem engedélyezték. Nyolcvan éven át az imaházzá alakított magánlakásokban tartották az istentiszteletet a város különböző pontjain. (Belső és Középső, Belső Monostor, Belső és Külső Magyar utcákban.) A kolozsvári templom és főiskola elvétele után az ellenreformáció részint a „maior pars“ címén, részint erőszakkal számos egyházközség templomát foglalta el (Torda (1721), Sepsiszentiván és Laborfalva (1725), Szőkefalva (1745), Szentháromság (1764), Sinfalva (1772), Brassó (1777), Abrudbánya (1778), Bordos (1779) Köröspatak (1781), Csőb (1788)).<sup>4</sup>

A jogfosztottság, elnyomás és türelmetlenség sötét korszakában érlelődik a felvilágosodás, melynek egyik gyümölcse II. József Türelmi Rendelete 1781-ben. Az ezt követő egy emberöltő alatt az unitárius egyházban közel félszáz templom és három iskola épült fel.<sup>5</sup> Ezek közé tartozik a kolozsvári templom is.

A kolozsvári egyházközséget ebben az időben „Mater Ecclesia“-nak, „Anyae eklézsiának“ nevezték. Ez nemcsak a szellemi forrásra utal, hanem arra a teherhordozásra is, melyet részben a főiskola, részben az egyház egyetemével szemben anyagiakban is hordozott. A külföldi akadémiákra menő ifjakat rendszeres segéllyel, kölcsönrel támogatta; Szentábrahámi L. Mihály hittani könyve kiadási költségeinek fedezésére 1787-ben 650 magyar forintot adott.<sup>6</sup> Nemcsak lelkészeinek, de a főiskola tanárainak lakásáról is gondoskodott.<sup>7</sup>

Az egyházközség gazdasági ügyeinek intézésére és a szellemiekre való felügyelet a „curatoratus“ kezében volt. Tagjai két kurátor<sup>8</sup>, két egyházi, jegyző, valamint a városi szenátorságot viselő tekintélyesebb egyháztagok. Az utóbbiak helyzetét tisztázni kívánva, 1782-ben meghatározták 12 konszisztornak (tanácsos) választását<sup>9</sup>. A templomépítés idején ezeknek számát bővítették.<sup>10</sup>

Az egyházközség lélekszáma ebben az időben megközelítette az 1000 lelket, ha a templomépítésre adakozó 290 unitárius családot<sup>11</sup> hármashányadossal megszorozzuk. Gál Kelemen szerint a lélekszám 850 volt.<sup>12</sup>

A templomépítés évtizedének jellemzője az általános elszegényesedés, pénzhiány, de ugyanakkor lelkesedés és erőnfeletti áldozatkészség is. A gyülekezet anyagi helyzete nem volt gondtalan. Azzal a vagyontöredékkel, mely a századeleji veszteség után még megmaradt, a „curatoratus“ jól gazdálkodott. A számadó gondnok minden esztendő végén egy bizottságnak beszámolt az előző évi vagyoni helyzetéről<sup>13</sup>. Dersi Bartha Mózes gondnok 1783-as bécsi útján ígéretet kapott, hogy az 1716-os templomfoglalásért 5000 forint kártérítést fizetnek az egyházközségnek. „Lőn, hogy hosszas útja szorgalmatossága után azon ötezer M(agyar) forintokat, melyeket a 1716-dik esztendőben a nemes ország in bonificationem Templi forensis az ecclesianak ígért vala a Felsőes Ud-vartól megnyerte“<sup>14</sup>.

A Szébenben székelő Erdélyi Kamarától Pápai István és Agoston István vették fel a pénzt<sup>15</sup>, és amint nyomon lehet követni azt egy té-

telben tartották 1785 végeig, amikor határozatot hoztak, hogy a meglévő 5000 forintot gyümölcsöztetni fogják<sup>16</sup>.

A templom nélkül maradt gyülekezet legtermészetesebb vágya, hogy templomot építsen. Erre kilátás engedély hiányában csak a Türelmi Rendelet megjelenése után nyílt. Az evangélium tanítása így hangzott: „Közületek valaki tornyot akar építeni nemde először leülvén felszámítja a költséget, hogy van-e mivel elvégezze?” (Lk 14,28). Ez tűnik ki azon intézkedésből, mely a rendelkezésre álló pénzt gyümölcsöztetni kívánja. 1786. júniusában „az Ecclesia földjeinek eladatása elvégeztetett”<sup>17</sup>.

A templomépítés történetét tárgyaló irások kivétel nélkül 1791. július 10-én, az Unitárius Kollégium auditoriumában tartott közgyűléstől számítják az előkészületek kezdetét.<sup>18</sup> Levéltári adataink azonban mást mutatnak. Az egyház beadott kérdésben a hívek — „középszerű gazdák” — a templomépítés vágyáról ezt írják: „Eddigelé törekedtünk s mai napon is törekedünk”<sup>19</sup>. Ez a törekvés régi lehetett, mert „a Templom építésére való szent célnak előmozdításában már régen fektett buzgóság kibekiben nagyon megszűnt”<sup>20</sup>. Az előkészület nem egy gyűlés lelkes hangulatának fellángolása, hanem hosszú évek komoly készülete. A levéltárban elfekvő három okmány igazolja ezt.<sup>21</sup> Az első egy német nyelvű költségvetés 1790. június 6. keltezéssel, melynek végösszege 20 021 német forint és 8 dénár. Stekkel József<sup>22</sup> 1790. június 7-ről keltezett tervezett temploma, melynek költségvetése 26 246 német forint. A harmadik rajz nincs keltezve és aláírva, így készítőjét nem tudjuk azonosítani. Az előkészület komolyságát támasztja alá az az esemény is 1790 tavaszán<sup>23</sup>, amikor Rákos Nagy Ferenc számadói tisztségéről öregségére való hivatkozással lemond és helyébe pénztárosnak, a gazdasági ügyek vitelére, Sombori Jánost választották. Ez időtől válik külön a számadó gondnoki és pénztárosi tisztség. Az átadási jegyzőkönyvben 18.678 magyar forint és 4 dénár szerepel.<sup>24</sup> Ennek ismeretében válik érthetővé „némely atyafiak” lelkes öröme az 1791. júliusi gyűlésen Petrichevich Horváth Ferenc főgondnok bejelentésével kapcsolatban, hogy számítása szerint a templomhoz szükséges anyag költsége 5.987 német forint „ha négy annyi menne is rája, mégis kitelnék az előmutatott summából”.<sup>25</sup> Ezen a nevezetes gyűlésen határozták meg azt is, hogy az építendő templom a Szappan utcára menő sikátor (ma Dávid Ferenc utca) mellett levő kántori és lelkészi lakás helyére épüljön<sup>26</sup>, amennyiben a város vagy ország más telket nem jelölne ki. A meglévő telkek mellé 1792-ben kelet felől megvették még a Füsüs Kováts házat, északi felén pedig Mikó András telkéből 3 öl földet, amiért a város határában „hosszas egyezkedés után más földet kapott”<sup>27</sup>.

A templomépítés mozgató lelke P. Horváth Ferenc főgondnok 1791. augusztus 7-re újabb közgyűlést hív egybe a kollégium auditoriumába, ahol a gyülekezet tagjai mellett az egyház vezetői is jelen voltak<sup>28</sup>. Ezen a gyűlésen hosszas vita után elhatározták, hogy a templomhoz szükséges építési anyagokat az egyházközség szerzi be. Gazdaságosabbnak ítélték ezt a megoldást, minthogy a vállalkozóra bízzák. Ugyanekkor kijelölték az építés és beszerzés munkálataiért felelős személyeket.<sup>29</sup> Egy hónap múlva, szeptemberben eladják a Monostor utcai „Pálfi-házat” Torma Józsefnek 5.000 magyar forintért. A pénzt már a templomépítető pénztáros, Joó Diénes kezéhez fizetik be.<sup>30</sup>

Az egyházközség újabb számbajöhető kőműveseket keres meg, akik alaprajzot ill. költségvetést nyújtanak be<sup>31</sup>. Sajnos ezek nincsenek névjeggyel ellátva, így szerzőiket azonosítani nem tudjuk.

Az 1791. augusztusi közgyűlés, mely irányt szabott a templomépítés menetének, meghatározva a felelős személyek munkakörét, még egy nagyon lényeges esemény indulása lett. Bár a jegyzőkönyv nem rögzíti, de az események ezt igazolják, hogy döntöttek az építő kőműves személyéről is. B. Nagy Margit kutatásainak megfelelően állíthatjuk, hogy a marosvásárhelyi Türk (Tirk-Török) Antal, akinek munkássága Beszterce, Székelyudvarhely, Marosvásárhely, Erzsébetváros és környékére terjedt ki, P. Horváth Ferenc ajánlhatta a kolozsvári gyülekezetnek. A főgondnok levelezésében talán megtalálhatjuk ennek igazolását. Tény az, hogy a következő 1792. február 21-én az egyházközség levelet írt „Kőműves pallér Tirk Antalnak“, melyben jelzi, hogy a beadott tervezete megnyerte a gyülekezet tetszését és hajlandó vele szerződést kötni.<sup>32</sup> A szerződést 1792. május 21-én kötik meg, írják alá és pecséttel látják el. Az egyházközség részéről kilenc megbízott személy van jelen, a vállalkozó Türk Antal<sup>33</sup>, valamint három városi személy<sup>34</sup>.

Figyelemmel a szerződés alapokmány jellegére, pontjait kivonatoltan az alábbiakban foglalom össze<sup>35</sup>.

1. Az új templom a pallér által készített terv szerint 4 év alatt építendő fel a szerződés aláírásának napjától számítva.

2. Az építéshez szükséges anyagot a költségvetésben kiírt mennyiség szerint az egyházközség adja.

3. A mesterembereket a vállalkozó fogadja fel és fizeti.

4. A fundamentum a templomnál 2 öl, a toronymnál 3,5 öl.

5. Állásanyagot az egyházközség ad, de a mesterembereknek szármokot a vállalkozó köteles adni.

6. Mindezek vonatkoznak a toronyra is.

7. A templom és torony felépítése után köteles a vállalkozó azt keletéssel körülvétni.

8. Mindezen munkáért Türk Antalnak 9 300 német forintot fizetnek; a pallér jótállásképpen leköti marosvásárhelyi házáat és minden vagyonát. Valamint „pallér öki gyelmének édes Anyja ezen Kolozsvár várososa Hostadjában lakó Lomann Anna asszony nekünk lett jobb kezének beadása által említett pallér fiáért jót állá“.<sup>36</sup>

9. A munkálat folyamán pallér köteles mindig jelen lenni

10. Az építés befejeztével az átvevő bizottság, ha eltérést talál a tervrajztól, pallér azt köteles kiigazítani.

11. A pallér hat évi jótállást vállal munkájáért.

12. Ha a kész munkában olyan hiba jelentkezne, mely bár nem tér el a tervrajztól, de dísztelen és a pallér azt időben nem jelentette, köteles azt kiigazítani.

13. Ha az egyházközség kívánja, pallér köteles mindenféle mesterembert szerződtetni a költségvetésben jelzett árak mellett.

14. Ha a tervrajz szerinti munkán változtatást eszközölné az egyházközség s így a költségek szaporodnak, azt az egyházközség hordozza. Ha pedig a változtatás nyomán munkája kevesebbedné, fizetése is arányosan kevesebb lesz.

Türk Antal költségvetése a teljes építési költségek összegét 36 789 német forintban állapítja meg, mely 44 147 magyar forintnak felel meg.

A szerződésben megállapított ártól lényeges eltérés az építés folyamán nem történt.

1792. május 30-án ténylegesen megkezdődött a templom építése. Az egyházközség tagjai közül 23-an hozzáfoglak a lelkészi és kántori lakások lebontásához.<sup>37</sup> Ezt a munkálatot június 27-ig végezték el: összesen 228-an dolgoztak önkéntesen a bontáson. A munkához alig fogtak hozzá, máris jelentkezett az első akadály. Valószínűleg a szerződés megkötése után a két gondnok, Rákosi Nagy Ferenc és Dersi Bartha Mózes, kérést nyújtottak be a városi tanácshoz, hogy engedélyezze a terv szerint a toronynak az utca felé való kinnebb hozatalát, „mely a Privátusok tekintetire nézve ártatlan, azonban a városnak ékességére szolgáló”<sup>38</sup>. A Belső Magyar utcai gazdákat a város megkérdezte, akik június 15-én a kérésnek ellene mondtak<sup>39</sup>, hivatkozva azon felsőbb rendeletre, mely „a pince gádoroknak kinnebb építését a házak falánál nem engedélyezi”, valamint a piaristák (régebb jezsuita) templom tornyára is, mely hasonlóképpen egy szintben van az utcával<sup>40</sup>. Az utca lakóinak elmentmondása következtében a városi tanács az egyházközség kérését nem teljesítette<sup>41</sup>. A terv szerint kimért alap kiásását, a megkezdett munkálatokat be kellett szüntetni. A két gondnok mégis csak eredményes lépéseket tett, mert már június 25-ről kelteződött Fischer Máté építészeti igazgató (aedilis director) latin nyelvű levele<sup>42</sup>, melyben mint illetékes szakértő az alábbiakban fejtette ki, hogy az egyházközség kérése jogos.

1. Az építés törvényei nem mind egyformák. A város szépsége nem az azonosságban van. Példa a Közép utcai minorita templom és a Bánffy György kormányzó palotája.

2. Bár az építendő templom a házsoron kívül esik, nem lehet tekintetbe nem venni a célt, mivel egyetlen kivétel lesz.

3. Tárgyilagosan nem zavarhatjuk az épület arculatát, előkelőségét anélkül, hogy megzavarnók az egészet.

1792. július 3-án a két gondnok újabb kérést nyújtott be a városi tanácshoz, csatolva a Fischer Máté levelét, és indokolva azt, hogy a templom a többi házhoz képest kivételes épület, a Belső Magyar utca a város legszelesebb utcája, „nagyobb tekintetet érdemel egy közösség, mint egykét különös személy, akik ablakukból a piacig kívánnak látni”. Vegyék figyelembe, írják, hogy a világi épületek esetében is kinnebb épültek a gr. Rédei, br. Alvinczi, br. Bornemissza és gr. Haller János házai. A városi tanács július 4-én újra tárgyalta az egyházközség kérését és figyelembe véve a szakvéleményt, valamint a kérés indokait, az építést eredeti terv szerint engedélyezte.<sup>44</sup>

A következő napok az alap és kriptá helyének kiásásával teltek el. Türk Antal egy keltezés nélküli leveléből tudjuk, hogy a kiásott fundamentum beomlott és azt az eredeti költség több, mint felével kellett túlfizetnie<sup>45</sup>. A kezdeti munka rendjének nyomán 1792. július 16-án megtörtént az ünnepélyes alapkövetétel.<sup>46</sup> Lázár István püspök beszéde és imádsága után a torony délnyugati sarkában helyezték el azt a köladát, melyben az egyház történetét latin nyelven, az egyházközség vezetőinek névsorát pedig latin és magyar nyelven örökítették meg, valamint a forgalomban levő fémpénzekből egy-egy darabot helyeztek el.<sup>47</sup>

A szerződés értelmében az eredeti tervhez mind az egyházközség, mind a pallér köteles volt ragaszkodni. Az egyházközség azonban több

alkalommal kért kisebb módosítást. Az első 1793. április 1-én történt, amikor elhatározták, hogy „a cinterem felől való oldalon egy ajtó, a sikátor felől pedig nem lézen ajtó”<sup>48</sup>. 1793. június 29-én „végeztetett, hogy a templom oldalaihoz megkívánható és a Delineació szerint elmaradt 6 párkányoszlopok a Pallér által készíttessenek meg”<sup>49</sup>. 1795-ben a tervezett deszkapadlózat helyett jobbnak látta az egyházközség, hogy „a templom pádimentuma kövel csináltassék”<sup>50</sup>. A templom már közel készen volt, amikor 1796. augusztus 16-án elrendelték „a templomgomb levéttessék és a toronyra tétessék, helyibe más sima gomb készíttessék”<sup>51</sup>. Ugyanakkor határozták meg, hogy „a torony delineacio szerinti szarvazata boldogabb időre halasztassék”, valamint azt is, hogy „a templom pádimentuma a székek alatt deszkából légyen”<sup>25</sup>. E kisebb változásokkal az eredeti tervet valósította meg az építőmester.

1796. szeptember 11-én aggodalommal vette tudomásul az egyházközség vezetősége, hogy a szerződésbe lefektetett 4 év eltelt és a templom még mindig nem készült el annak ellenére, hogy az „Ecclesia eleitől fogva mind a materialéknak a kegyelme (Türk Antal) keze alá szolgáltatásában, mind pedig a stipulált pénzeknek kiadatásában oly szorgalmatos volt, hogy soha amiatt a munka késedelmet nem szenvedett”<sup>53</sup>. A késedelem okát abban látták, hogy mind a városban, mind a környékén Türk Antal sok munkát vállalt és idejét a templomépítéstől távol töltötte. A vezetőséget aggasztotta az is, hogy a mester távolléte miatt „a legények rosszul dolgoznak. Az eklézsia nem szívesen eszközli a törvényes utat”<sup>54</sup>. E felszólításra írhatta sajátkezűleg az építőmester azt a keltezés nélküli levelet, melyet a templomépítés iratcsomójában megőriztek. E levélben kérte, hogy ne siettessék a templom építésében, mert ő mindent megtesz, hogy az a lehető legjobb legyen. „Nem nyereségnek okáért, hanem becületért inkább és munkámból, mint remekből lehető megismertetésemért cselekedtem, melyet világosan tapasztalhat a nemes ecclesia”<sup>55</sup>.

Az építés első nagy szükséglete a kő volt. 1792. július 22-én kötöttek szerződést Sindler Mihály<sup>56</sup> kőfaragó mesterrel az alaphoz szükséges vízvezető kövek kifaragására. A szerződés utolsó, 9. pontja biztosította a kőfaragót, ha jó munkát végez a többi kőfaragói munkát is rábízzák. Az ajtóoszlopok és a templom frontján levő két kő urna kifaragásánál Hartmann Antal kőfaragó nevével is találkozunk.<sup>57</sup> Az *S* és *H* mesterjegyek több faragott kővön megtalálható.

1792. szeptember 13-án kötötték meg a szerződést Kertsedi Dániel téglavetővel<sup>58</sup> az első 6 000 darabról. A következő évben, 1793. május 30-án már 600 000 téglát szerződnek, eszerint 4 német forintban; a cserepet ugyancsak Kertsedi vállalja később 8 német forintért ezer darabot.<sup>59</sup> Téglavetésre helyet egy 16 vékás (1 Ha) földet Joó Dénes pénztáros adott a város tulajdonát képező „tégla csűr” közelében jó minőségű agyagkitermelésére. 1795-ben az egyházközség vezetői úgy értesültek, hogy a téglák rossz minőségű. Felszólították a szerződés alapján Kertsedi Dánielt, hogy vigyázzon a téglák minőségére, egyben Türk Antalt is figyelmeztették, hogy rossz anyagból ne dolgozzék.

A szükséges meszet 1792. szeptember 30-án Gorbórol vásárolták gr. Toldalagi Lászlótól.<sup>60</sup> A következő évtől kezdve pedig Türei László Márton és Abrudán Dumitruval kötöttek egyezséget mész szállítására.<sup>61</sup>

A faanyagot több helyről szerezték be. Így az öt és hét öles gerendákat az állásokhoz és tetőszerkezethez Tordáról, mint „tutajfát“ vásárolták, de vettek még Körösfőről, Nyárszoról és Kolozsmonostorról is.<sup>62</sup>

A vasat Torockóról hozták. Ez iránt a lépéseket még a szerződés megkötése előtt megtették. Az 1792. április 29-én írt levél másolata, valamint a torockóiak arra adott válasza megőrződött.<sup>63</sup>

A templom fedele és tornya ács munkáira 1794. október 31-én kötötték szerződést a város akkori híres mesterével Überlacher Antallal<sup>64</sup>, aki vállalta, hogy mihelyt a munka annyira elkészül, a fedelet felállítja „nehogy annak hálásztása miatt a kőfalakban vagy a faanyagokban az esős idő kárt okozzon“.

Ungvári István a lakatos munkát vállalta, zárakat, ajtók vasalását készítette el. Szép barokk mintájú pántjai, ma is használatos zárjai és kulcsai valódi mesterművek.<sup>65</sup> Neve a vaspántokon is megőrződött.

Az 1795. december 27-i gyűlés megbízta Joó Diénes pénztárost, hogy egyezzen meg Vass István (József)<sup>66</sup> asztalosmesterrel a templompadok elkészítéséről. Felhasználták a régi padokat a Közép utcai imaházból és csak azokon kívül készítettek újakat. A templompadok elkészítése 1796. szeptemberében befejezéshez közeledett, amikor a mester a kialakult munkadíj megjobbítását kérte, mert rájött, hogy ráfizetéssel dolgozik.<sup>67</sup>

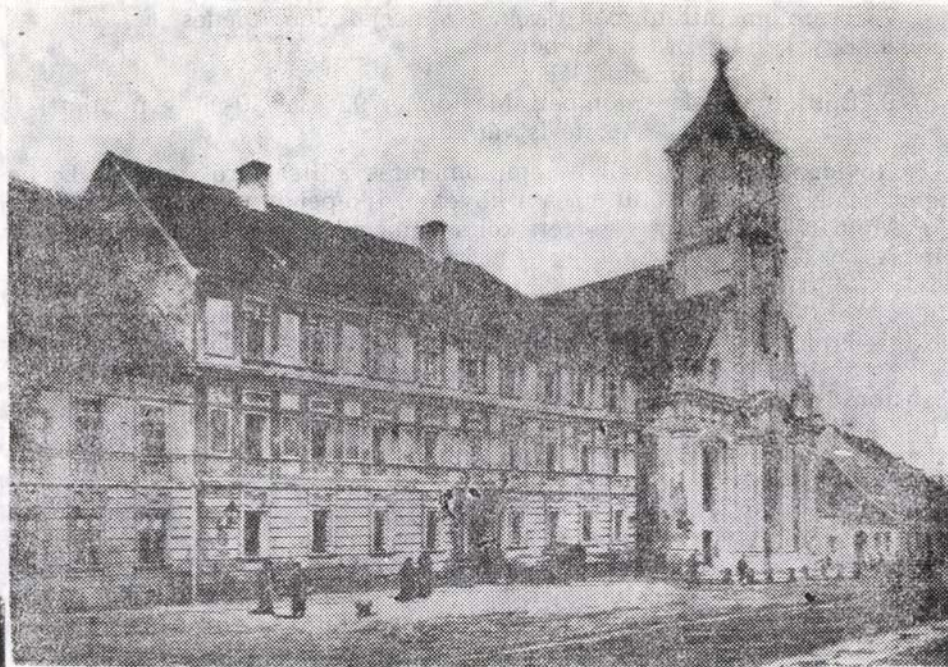
Az ablakrámak készítésére Gustin János brassói asztalossal állapodtak meg 1795. május 6-án<sup>68</sup>. A 16 000 darab hatszögű üveget a bükk-szádi hutából szerezték be 1795. december végén<sup>69</sup> és Herman Péterné kolozsvári üveges helyezte foglalatra<sup>70</sup>.

A templomépítés már közeledett a vége felé, amikor megállapodtak Andrásovszki János harangöntővel három harang készítéséről. Ezek tiz, öt és két és fél mázsások voltak. A harangokra öntött címer: egy vitorlás hajót ábrázol mindkét felén horgonyokkal a következő felirással: *fides* és *spes*<sup>71</sup>. Ma már csak az ötmázsás harang van meg.

Az építőanyag behordása sok gondot okozott. Az egyházközség tagjai önként, szekerekkel segítettek. Ugyanakkor tizenkét darab béres ökröt is vásárolt.<sup>72</sup> Késmárki Péter 1792. június 12-i gyűlésben vállalta, hogy amíg az építés tart, az egyházközség ökreit tartja és a béresek részére egy-egy házat átadja.<sup>73</sup> P. Horváth Ferenc főgondnok is két bivalyat tartott a városon teher hordásra.<sup>74</sup> Mindezek mellett pénzzel is fogadtak fuvarosokat<sup>75</sup>.

A Türk Antallal 1792. május 21-én kötött szerződés alapján, négy év és hét hónap elteltével 1796. december 4-én tartott közgyűlésen Dersi Bartha Mózes gondnok bejelentette, hogy „Isten kegyelmességéből a templom elkészült“<sup>76</sup>. A gyülekezet december 14-én Lázár István püspök vezetésével lépte át az új templom küszöbét. A szószékről elhangzott az első szó: „Békesség ez háznak!“ „Ama mi mennyei Fő Mesterünk, az Úr Jézus Krisztus parancsolatja maga tanítványaihoz: valamely házban mendetek legelőször annak ezt mondjátok: Békesség ez háznak! Melyhez képest minthogy mi is egyen-egyen legelőször jöttünk mostan e Szent Házban, ennek Urának imádása végett, nem hibáztam, úgy ítélem én is azon Fő Mesterünk méltatlan tanítványa, amidőn ezen béjövétel alkalmatosságával azt mondám legelőször néktek, ezen lelki ház cselédjeinek: Békesség ez háznak. Annnyival is inkább pedig, mint hogy e világ minden javai között legfőbb jó a békesség legyen. Ezt azért, hogy meg-





nyerhessük, jertek szerelmeseim az Úrban a békesség Istene, s ezen ház Felséges Ura imáadására<sup>77</sup>.

Az új templomon a következő feliratok találhatóak:

Kívülről, a nagy ablak felett, a köpárkány hajlása alatt, réz betűkkel:

*In honorem Solius Dei. MDCCXCVI*

A templom belsejében, észak felől való végében a közbelső ablak felett aranyozott festett betűkkel ez olvasható:

*Az Egyetlen Egy Isten Tiszteletére Építette a Kolosvári Unitaria Ekklesia 1796-ban.*

A templomépítés történetének képe hiányos lenne, ha fel nem idéznők azok neveit, akik azt szorgalmazták és véghezvitték, valamint a terheket és áldozatokat vállalták. Az alapkő letétele alkalmával készített emlékeztető tábla és a befejezéskor ónba vésett emléktábla közt kevés név változását találjuk. 1792. július 16. és 1796. december 14. között az említett okmányokon az alábbi nevek szerepelnek:

1. Püspök: Lázár István
2. Főgondnokok: P. Horváth Ferenc és Toroczka Mihály
3. Lelkészek: Almási Ádám (meghalt 1793. augusztus 23-án)  
Ferenczi János (lelkésznek választották 1793. szeptember 22-én)

Márkos György

4. Gondnokok: Rákosi Nagy Ferenc  
Dersi Bartha Mózes
5. Jegyző: Pákei János
6. Pénztáros: Sombori János



7. Templomépítető pénztáros: Szemerjai Joó Diénes
8. Egyháziak: Brassai Gábor  
Sintzki Gábor
9. Építető gazda: Szombati Márton (1792. dec. 9-én lemondott)  
Fekete István

Röviden szólnunk kell a templomépítés költségeiről is. Joó Diénes pénztárnok összesítő kimutatása a következő képet mutatja:<sup>78</sup>

„in Anno 1792 mindenfélére tett költségünk mégyen	9 569 Mfirt,	52 dénár
in Anno 1793 . . . . .	7 563	„ 63 „
1794 . . . . .	6 459	„ 91 „
1795 . . . . .	8 960	„ 48 „
1796 . . . . .	6 658	„ 36 „
1797 . . . . .	711	„ 73 „
Agoston István kifizetései . . . . .	1 077	„ — „
Sintzki Gábor kifizetései . . . . .	1 326	„ 43 „
Közmunka és természetbeni kiadások . . . . .	533	„ 32 „
Lázár István püspök „prédikáló szék“ költségére . . . . .	240	„ — „
Összesen:	43 120 Mfirt.	38 dénár“

A fenti kimutatásban szereplő összeg csak a számadásokon átment pénzforgalmat tükrözi, nincsenek benne a templomtelkek költségei, valamint a hívek különböző természetű szolgálatainak pénzürtéke (élelem, jogos fizetés benthagyása stb.). Az építés ideje alatt nem volt fennakadás a kiadások kifizetésében. Ez elsősorban a kölcsönöknek köszönhető. Sombori János számadásaiból tudjuk, hogy a négy év alatt közel 26 000 forintot kölcsönöztek és részben fizettek vissza<sup>79</sup>. Időközben a Főkörmányszékhez is kérték nyújtottak be általános gyűjtés engedélyezése céljából.<sup>80</sup> 1796. március 28-án a kért engedélyt megkapták, ez azonban csak egy félévre szól, így gyorsan kellett a gyűjtők kiküldetéséről intézkedni.<sup>81</sup>

Joó Diénes pénztáros idézett kimutatásának pénzbeli fedezetét az alábbi bevételek képezték:<sup>82</sup>

1. Az egyházközségtől készpénz . . . . .	10 041 Mfirt	
2. Gyűjtések, adományok . . . . .	5 010	„ 63 dénár
3. Kölcsönök . . . . .	16 040	„
4. Az egyházzal felcserélt tanári, püspöki ház . . . . .	3 044	„
5. A Pálfi ház (Monostor utca) árából . . . . .	5 115	„
6. A Berei ház árából . . . . .	1 000	„
7. A rektori ház árából visszafizetés . . . . .	500	„
8. Eladott szántóföldek árából . . . . .	120	„
9. A Békás-pataki szőlő árából . . . . .	130	„
10. Sintzki Gábor befizetése eladott bontott anyagok árából . . . . .	1 326	„ 43 dénár
11. Lázár István püspök prédikáló székre . . . . .	240	„
12. „Atyafiak segedelmé“ . . . . .	553	„ 32 dénár
Összesen:	43 120 Mfirt	38 dénár

Kifizetendő adósság címen 16 040 Mfirt állt fenn. Az 1798. április 29-én tartott egyházközségi közgyűlésen Lázár István püspök az adósságot 17 500 forint kerek összegben jelentette be.<sup>83</sup> A küzdelem az adósság kifizetésére a templom felépítése utáni időre esik. Ekkor adták el

a Közép utcai püspöki házat 7 200 Mfрт-ért, a Belső Monostor utcai lengyel imaházat 5 000 Mfрт-ért. Tizennégy év telt el, míg az adósságot kamataival együtt kifizethették. 1810-ben „az Ecclesiának némely heverő ezüstjei eladatván úm. 401 Latot nyomó, melyből jött be 2 375 német forint és 44 krajcár, melyből az Ecclesiának bizonyos adósságai lefizettek.“<sup>84</sup> Az eladott ezüst tárgyak nem tartoztak a klenodiumok közé.

A templom felépítése után 1805-ben repedések keletkeztek a boltozatban. A javítást Léder József építészre bízták.<sup>85</sup> A közép boltozat azonban tovább romlott annyira, hogy életveszélyesnek minősítették és az Egyházi Képviselő Tanács 1830-ban szakvélemény alapján engedélyt adott a boltozat lebontására. Az egyházközség vezetősége nem nyugodott bele a templom boltozat lebontásának gondolatába és 1831-ben anyagi felelőség vállalása mellett megegyezett Alföldi Antal kőműves mesterrel, aki 1831. április 6-tól október 31-ig a boltozat javítását elvégezte<sup>86</sup>; az oszlopkötegek közt az oldalfolyosókat befalazta, a templom keleti és északi oldalához támpilléreket épített, a nyugati oldalt pedig két ívvel a szomszédos kollégium épületéhez kapcsolta. Ennek köszönhetően a templom ma is eredeti épségében áll.

1908-ban Pákei Lajos mérnök irányításával a torony egyszerű sátor-tetejét, minden valószínűség szerint, az eredeti tervnek megfelelően hagymakupolás tetővel cserélték ki<sup>87</sup>. 1968-ban az Egyház megalapításának 400 éves jubileumi ünnepségére a templomot kívül-belül újra javították.

„Az Isten seculumokról seculumokig tartsa ezen maga ditsőségére épített templomunkat az unitáriusok birtokában és őrizze minden veszedelemtől vallásunkkal egyetemben.“<sup>88</sup>

## JEGYZETEK

<sup>1</sup> A templom 585 sz. alatt nyilvántartott építészeti műemlék.

<sup>2</sup> Aranyosrákosi Székely Sándor: *Unitaria vallás története Erdélyben*, Kolozsvár 1839; Ferencz József: *Unitárius kis tükr.* Kolozsvár, 1875; dr. Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története*. I—II. Kolozsvár, 1935.

<sup>3</sup> Balogh Jolán: *Kolozsvár műemlékei*. Cluj. 1935; Toca, Mircea: *Biserica Unitariana din Cluj, opera arhitectului Anton Türk*. (Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Series Historia 1970.); B. Nagy Margit: *Reneszánsz és barokk Erdélyben*. Bukarest 1970. Uő: *Stílusok, művek, mesterek*. Bukarest 1977; Toca Mircea: *Clujul Baroc*. Cluj-Napoca 1983.

<sup>4</sup> Ferencz J.: i. m. 77.

<sup>5</sup> 1781—1811 között az alábbi 40 egyházközség épített új templomot:

Homorodalmás, Kadács, Mészkö, Székelykeresztúr, Városfalva, Abrudbánya, Alsoboldogfalva, Alsórákos, Búzaháza, Csokfalva, Felsőrákos, Firtosmartonos, Gyepes, Homoródújfalva, Kolozsvár, Sinfalva, Székelyszentmiklós, Szentháromság, Torda, Verespatak, Abásfalva, Bágyon, Bencéd, Bözöd, Fiatfalva, Firtosvár-alja, Kede, Kide, Kissolyos, Kobátfalva, Komjátszeg, Kőrispatak, Lókod, Medesér, Rava, Sepsikőröspatak, Siménfalva, Szabéd, Szentábrahám és Székelymuzsna.

Templomot bővített, tornyot épített vagy magasított 9 egyházközség: Kövend, Olthévíz, Torockó, Úrmös, Küküllőszéplak, Szentgerice, Székelykál, Tordatur, Várfalva. Három iskola épült Tordán, Kolozsváron és Székelykeresztúron. (Lásd: Szabó Dezső: *Templomépítés az unitárius egyházban a Türelmi*

Rendeletet követő 30 esztendő alatt. Keresztény Magvető 87. évfolyam (1981/157—177).

<sup>6</sup> Rákosi Nagy Ferenc számadásai: 303/88. sz. tétel: „650 Mfрт. Lázár István püspöknek a Theológia nyomtatására“.

<sup>7</sup> A kolozsvári Unitar[ia] Ekk[lesi]a] jegyzőkönyve, 1767—1792. (a továbbiakban: Jkv. X.); ápr. 30—1792, 192 l.

<sup>8</sup> „A régi praxis szerint pedig, minthogy mindenkor két Curator szokott volt adminisztrálni, mostan is azon második curatoria vacantiait supleálni kívánván az Eccl[esi]a), unanimitati voto válassza Tiszt. Sombori Ferentz Uramot“: Jkv. X. 116. A kettős gondnokság gyakorlata valószínűleg a magyar-szász gyülekezetek örökségeként maradt meg.

<sup>9</sup> „Végezteték az is, hogy az Eccl[esi]ában a sok ellenkezéseknek s visszavonásoknak eltávoztatásáért, ellenben pedig a közjónak s Eccl[esi]a dolgainak jobb móddal lehető előmozdításáért, tizenkét Consistor választassék“: Jkv. X. 183.

<sup>10</sup> 1795. december 27: „Végeztetett, hogy a Centumpaterek minden személyválogatás nélkül Domesticus Consistorok legyenek“: Kolos(vári) Unitar(ia) Ekk[lesi]a] Jegyz(ő)könyve, 1778—1805 (a továbbiakban: Jkv. Z.), 58. l.

<sup>11</sup> A templomépítésre adakozó családok száma körzetek szerint:

a) Belső Monostor, Szén és Buza utca . . . . .	30 család
b) Óvári fertály . . . . .	41 „
c) Magyar utcai fertály . . . . .	39 „
d) Közép- és Szentegyház utca . . . . .	16 „
e) Külső Monostor és Szén utcai fertály . . . . .	58 „
f) Külső Magyar utcai fertály . . . . .	64 „
g) Kétvízköz . . . . .	14 „
h) Hídelve . . . . .	28 „

Összesen: . . . . . 290 család

Fasciculus XXXIII—9/A. (a továbbiakban: Fasc.)

<sup>12</sup> Gál K.: i. m. I. k. 342.

<sup>13</sup> 1768-tól évenként tartottak vagyonvizsgálatot; legtöbbször a püspök is részt vett azon: Jkv. X. 111.

<sup>14</sup> Jkv. X. 185.

<sup>15</sup> Jkv. X. 196.

<sup>16</sup> 1785. december 27: „Heverőben lévén a T. Ecclesiának 5 000 forintja, hogy valamit fructificalna concludalták, hogy annak bizonyos része borral, a más része pedig búzával való kereskedésre fordítottassék“: Jkv. X. 206.

<sup>17</sup> Jkv. X. 214.

<sup>18</sup> „Eodem anno Mensis Julii a Collegium Auditoriumában egyben gyűlvén az egész Eccl[esi]a a Mlgs Főcurator P. Horváth Ferencz úr és több más Mlgs és Tek(inte)tes Uraknak jelenlétében elő adá a Curator Bartha Mojzes Ur, hogy az Eccl[esi]abéli Atjafiak mind közönségesen törekednének arra, hogy templomot építtessenek, mely végre felolvastaték azon cél iránt a G(ene)rale Repr(ezentativum) Consistoriumhoz némely buzgó Atjafiak által bényújtott s ottan 9a Mensis majii felolvastatott instantiájok, melyeknek felolvasása után az Eccl[esi]a) a fenn tisztelt Mlgs Urakkal tanácskozániak azon, hogy mi módon lehet hamarabb és legjobb móddal a templom építéséhez fogni, mely végre számban vévék egy Sombori János Perceptor Atjankfia által bé adott Specificatio szerént az Eccl[esi]ának Capitalisait s a szerént szollának közelebbről arról, hogy mennyiben kerülne a templom építése, erre nézve Mlgs Főcurator Úr maga opinioja és jedzése szerént számban véve, hogy mennyiben kerülhetne könnyű szerrel felvetvén a templomhoz megkívántató Materiale és könnyű számvetés szerént számítás

a maga jegyzése szerint 5987 R[henus]forintokra, melyre az Ecclesiabeli némely atjafiak felkiáltván mondának, hogy ha négy annyi menne is reája, mégis kitelnék az elé mutatott Sumából, sőt ha nem telnék más módon is azt kipótolni ügyeszenek, ezek után még bővebben is tanácskoznak s meg is állíták azt, hogy az Ecclesiabeli Atjánkfiai is úgy gondolván, mintha az Ecclesiának nem is volna arra fundusa ki ki Istenéhez, Vallásához és Ecclesiájához való jóindulatja és buzgósága által mozdíttatván, maga tetszése szerint adakozzék. Melyre nézve végeztetett, hogy a templom a Magyar utzában a Pap és Cantor házok helljére építtessék, ha tsak más fundus nem fog adatni az Országtól, vagy eo felségétől, hogy pengig annál tágasabb lehessen az építés a füsüs Kováts Mihályné eo Kglme háza megvásároltassék, mely végre kirendeltetének Fekete Ferentz, Joó Dienes és Nagy Josef Atjánkfiai“: Jkv. X. 240—241.

<sup>19</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 2.

<sup>20</sup> Uo.

<sup>21</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 48/A, B, C.

<sup>22</sup> A tervrajzon nevének gótbetűs aláírása: Joseph Stöckel; 1790. június 1: Fasc. XXXIII/B. Életére vonatkozóan lásd: B. Nagy Margit: Reneszánsz és Barokk Erdélyben, 323.

<sup>23</sup> Jkv. X. 222.

<sup>24</sup> „Adaték Sombori János számadása alá Capitalis Hungaræ Eccle(sia) Hfirt. 16 309 készpénzül.“ Titulo capi(talia) Polonor(um) összesen: 18 678 Hfirt: Jkv. X. 229.

<sup>25</sup> Jkv. X. 240.

<sup>26</sup> Uo.

<sup>27</sup> Jkv. Z. 29, 65, 73.

<sup>28</sup> „A M(éltósá)g(o)s Főcurator Úr újabban öszve szólítván a Collegium Auditoriumában mind a Mlgs és Tekintetes mostanában Kolosváratt lévő Patronus Urakat, mind pengig ezen Sz(ent) Ecclesiának minden igaz híveit.“: Jkv. X. 241.

<sup>29</sup> „1791 augusztus 7. Egész bizodalommal communi voto választásának építető Inspectorok Tiszt. Püspök Urunk, T. Curator Bartha Mojzes Ur és Ágoston Márton Ur, Vice inspector(nak) Szombati Márton.

Perceptorok s Erogatorok T. Pákei József és Joó Dienes Úr. Téglavettetők Sombori János, Nagy Mihály és Fekete István Úr. Kővásárlók s hordatók Mátéffi Daniel és Szigeti Ferenc Úr. Porond hordatók Stamp János, Szilágyi István és Nagy György Úr. Mész vásárlók Komjátszegi János, Gyergyai Mihály és Mikó András Úr. Fa és vas materiale szerződők Fekete Ferenc és Ágoston István uraiméket“.: Jkv. X. 242—243.

<sup>30</sup> Jkv. X. 246—247.

<sup>31</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 44.

<sup>32</sup> „Alább írtak, ez Irásunk által bizonyossá tesszük Kőmives Pallér Tirk Antal ő kegy(yl)mét affelől, hogy tetszésünk szerént lévén az ő kegy(yl)me által készítettet Delineatio, mihent azon akadályokat melyek a Templom építéséhez valo kérdést még mostan is akadályozzák el fordíthatyuk amire szorgalmasan törekedünk is, azonnal ő kegy(yl)mével illendő módon törvényes alkúra lépünk, minden igyekeztünket arra fordítván, hogy Isten segedelméből, az ő kegy(yl)me szorgalmatossága által ezen Esztendőben a fundamentumot meg vethessük, oly reménsséggel lévén, hogy nevezett Pallér Uramis maga dolgait úgy fogja igazítani, hogy ő kegy(yl)me miatt szándékunkban hátramaradást ne szenvedgyünk. Kolosvárt 21 febr 1792.“: Fasc. XXXIII. Nr. 3.

<sup>33</sup> Tirk Antal neve az írásokban különbözőképpen fordul elő. Sajátkezű aláírása a levéltárban található iratokban „Tirk“; az egyházközség jegyzője

legtöbbször a „Török“ nevet használja, de előfordul a „Türk“ név is. B. Nagy Margit és Toca Mircea idézett munkáiban, valamint Deé Nagy Anikó a „Türk“ nevet használják. (Lásd: Teleki Sámuel és a Teleki Téka. Bukarest, 1976.)

<sup>34</sup> „Gyergyai László mp. Kolosvár városa hites Szolgabírája, Bayer László mp. és Szathmári György mp. szenátorok“ írják alá és pecsétükkel látják el az okmányt.

<sup>35</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 4./B.

<sup>36</sup> Uo.

<sup>37</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 7/A.

<sup>38</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 5/A.

<sup>39</sup> Az ellentmondó aláírások nevei: Bayer László, Ketskeméti József, Vass Pál, Gelner Josef, Kotcsis Ábrahám, Gelei Gábor, Matoltsi Mihály, Kertsedí Dániel, Michael Ungar, Begardt János, Schrin Josef, Ötves Dezső János, Sükösd Sámuel, Hatházi János, Lányi István. Fasc. XXXIII. Nr. 5/B.

<sup>40</sup> Ma az Egyetem utca 5 sz.

<sup>41</sup> 1792. június 18. Fasc. XXXIII. Nr. 5/A.

<sup>42</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 5/C.

<sup>43</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 5/D.

<sup>44</sup> „Mivel az aedilis Directio Főigazgatójának Fischer Mátyásnak, ezen folyó 1792-dik esztendőben júniusnak 25-dik napján a Venerabilis Unitaria Valláson levő közönség által a C. betű alatt, kérések mellett beadott bizonyosság leveléből világos az, hogy az elintézett Építés az építés mesterségének regulái szerint vagyon intézve, kimérve s határozva, és a Publicumnak praejudiciumára mintsem, sőt egész Magyar uttzának és az egész városnak díszire és ékességére leszen, azért, minthogy a mostani környülállásokban költ rendeléseket mégis az elintézett szándék szerint való azon építést helyben hagyta, tehát a Venerabilis Unitaria Ecclesia részén levő közönségnek kérések szerint a belső Magyar utzában építendő Templom előtt a Torony fundamentumának az uttzára három suchgal leendő kijebb vitelét a Comunitas meg engedí és nem ellenzi“: Fasc. XXXIII. Nr. 6.

<sup>45</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 49/A.

<sup>46</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 11.

<sup>47</sup> Az elhelyezett magyar nyelvű szöveg az alábbi:

„Isten segedelméből (...) az Unitaria ekklesiák Fő-Gondviselői P. Horváth Ferencz és Toroczkaí Mihály urak, püspökje Lázár István; Főnotariussa Pákei Josef; a kolosvári unitaria Ekklesia papjai: Almási Ádám és Márkos György; Gondviselő: Senator Bartha Mózes és Rákosi Nagy Ferencz, Consistorai: Ágoston Márton, Sala Mihály, Sikó István, Ágoston István, Notarius Pákei János, Kovatsi Lórintz, Szakáll János, Ketskeméti Dániel, Gyergyai Mihály és László, Komjátszegi János, üdösb Szombati Márton, Mikó András, Hints Sámuel és Stamp János; Sz: Egyház-fiai: Udösb Brassai Mihály és Sintzki Gábor; Kántorai: Siménfalvi Mózes és Bartok Mihály lévén. Ez helyen a nevezett Ekklesia költ-séggivel kőműves Pallér Török Antal által az egy igaz Isten dítsőségére építendő Templom Tornyanak fundamentumául e követ a fenn írt T. Püspök maga kezeivel tette. Sz. Jakab havának XVI. napján az MDCCXCII. Esztendőben. Amidőn ezen építendő templom nap-nyugati szomszédtságában levő Nemes Unitarium Kollégiumban Professori hivatalt TT. Lázár István, Pákei Josef, Márkos György és Nagy Sigmond viselének“: Fasc. XXXIII. Nr. 12.

<sup>48</sup> Jkv. Z. 38.

<sup>49</sup> Jkv. Z. 39.

<sup>50</sup> „A templom padimentuma kövel csináltassék, újjabban meghatározottatott és sok okból jobbnak látta az Eccla a deszkával csinálendő padimentumot megváltoztatni“: Jkv. Z. 58.

<sup>51</sup> Az 1908. évben emelt új torony szarvazat építése alkalmával a tornyon levő gomb visszatétt eredeti helyére, a templomtető északi felére. Jkv. Z. 62.

<sup>52</sup> Jkv. Z. 62—63.

<sup>53</sup> Jkv. Z. 63—64.

<sup>54</sup> Uo.

<sup>55</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 18.

<sup>56</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 48/9.; lásd még: B. Nagy Margit: Reneszánsz és barokk Erdélyben c. művét, 321. 1.

<sup>57</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 26/B.

<sup>58</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 13.

<sup>59</sup> Fasc. XXXIII. 14; Jkv. Z. 48.

<sup>60</sup> Jkv. X. 256.

<sup>61</sup> Jkv. Z. 35.

<sup>62</sup> „Agoston István Demonstratioja a Templomhoz vásárolt gerendák, deszkák és ökrök iránt 1000 német forintokból“: Fasc. XXXIII. Nr. 16.

<sup>63</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 47.

<sup>64</sup> „En Iberlacher Antal magam mesterségemet folytatni megszűnvn, vagy meghalnék a torony fedele meg tsináltatására ne szoríttatassam a feleségem is ne szoríttathassék... Költ Kolosvárott Októbernek 31-ik napján 1794-ik Esztendőben. Bartha Mojzes mp. Agoston Márton mp., Antony Überlacher simmer Pallir mp. Pecsét.“: Fasc. XXXIII. Nr. 15.

<sup>65</sup> Fasc. XXXIII. 26/B.

<sup>66</sup> A jegyzőkönyvben István néven szerepel, míg levelében Józsefnek írja alá: Jkv. Z. 58.; Joó Dénes is „Józsefnek“ írja: Fasc. XXXIII. Nr. 26/B.

<sup>67</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 49/B.

<sup>68</sup> „A May 1795. Brassai Kasztin János asztalossal alkudott meg az Ekklésia a templomhoz kívántató ablakok iránt: 1. az Ekklésia ad ahoz való tölgyfákat annyit, amennyit 18 ablakhoz kívántatik, melyből 2. tartozik tsinálni ablak ráamákat gombolyég párkányokkal az elibe sorma szerént. 3. minden ablak ráamákat ára lészen 7 Rforint, melyből 26 Forintokat mikor munkához fog tartozik az Ekklésia az asztalosnak kifizetni a 100 Rforintokat pedig mikor a munka készen lészen. 4. A munka úgy készüljen, hogy mikor a kőmives Pallér kívánni fogja dolgozhassék véle és hátramaradása miatta ne légyen. Johanes Gustin“: Fasc. XXXIII. Nr. 20.

<sup>69</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 48/10.

<sup>70</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 26/B.

<sup>71</sup> Jkv. Z. 61.

<sup>72</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 16.

<sup>73</sup> Jkv. X. 257.

<sup>74</sup> P. Horváth Ferenc levele: „Séplak 1793. április 3. [...] A templom építése is mint és hogy foly, mi az oka, hogy a Pallér eddigis hozzá nem fogott? Hogy ha tudjátok valamibe segítségül lenni, lelkem ismerete szerint minden erőmet, arra szántam fordítani, láttya az Ūr Isten, lássa más akár mit mongyon, amint hogy ugyanazon lelkem ismeretével nem javasolhatom s teljeséggel nem is jallom az Sukon egybe hordott s még az fedél alatt is magában porlani kezdett, útra való rossz követ, azon drága épületbe rakni, melynek behordásába való akadéktételemet Levélből is láttom némelyek hidegségemnek tartják, s bár magok égnének annak meg építése szerelme tüzetől, de ám ők lássák, mindenikünket lát az Isten. Hogyha mindazon által az én építésbe való próbátságom hibás és azon kövek az



építésre elmeretelesek, nézessék meg az Pallérral, hogy találja én magam a Suki Gazdaság romlása tetézése nélkül behordatom. Az Tavaly ott volt két Bivalt azhéten bé indított innen Kolosvárra“: Fasc. XXXIII. Nr. 45/A.

<sup>75</sup> Jkv. Z. 55.

<sup>76</sup> Jkv. Z. 65.

<sup>77</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 28/A.

<sup>78</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 29.

<sup>79</sup> Sombori János számadásai 1790—1799. évekről.

<sup>80</sup> Jkv. Z. 54.

<sup>81</sup> „A templomépítésére kívántató felebaráti segedelemnek bé szedésére engedtetett fél Esztendei szabadság engetettvén a F. K. Fő Tanátstól: az Eccla kévánsága szerént 17 Passusokis adattattanak; mellyet Curator Atyánkfia a végre jelent, hogy a kéregetés módjáról tégyen rendelést az Eccla, mikor induljanak el a választott Személyek s minémü Helyeken kellessék sietőbben kezdeni a kéregetést. Végeztetett:

1. Hogy itten Kolosváratt legelsőbben is kerestessenek meg az itten lakó Uraságok és Városi Gazdák s minthogy Rákosi Boldisár Atyánkfia nem érkezik most közelebről erre, helyette rendeltetik Ágoston István; Pakey János Atyánkfia pedig csupán csak a főbb Uraságok meg keresésére“: Jkv. Z. 60.

A székelyföldi gyűjtést Lázár István püspök felszólítására az ott lakó belső emberek végezték. A Fasc. XXXIII. Nr. 50 szám alatt található Márkos András kőrispataki és Vitális Mihály homoródszentmártoni lelkészek közös levele, mely bepillantást enged mind a gyűjtés módjára, mind a gyűjtőkkel szembeni magatartásra. Kiemelendő a csíki római katolikus papság segítő készsége.

<sup>82</sup> Kolosvári Unitaria Eccla leveleinek Registruma 222—223.

<sup>83</sup> Jkv. Z. 77.

<sup>84</sup> Jkv. 3,48.

<sup>85</sup> Fasc. XXXIII. Nr. 51.

<sup>86</sup> Újabb levéltár XI. csomó, 40, 30; Jkv. 1830—1837. 63.

<sup>87</sup> A torony tető átalakításának költsége 13 306 korona volt: Jkv. 1908—1915 évekről, 33/35—1908.

<sup>88</sup> Szakáli János „onba metszett emlékeztető táblája“ melyről Pákei Lajos építész 1913-ban gipsz másolatot készített, jelenleg az Egyházi Képvisező Tanács termében van elhelyezve. Az eredeti táblát a templom klenodiumai között őrizzük.

BIRÓ LAJOS

ÉLŐ KÖVEK

1Pt 2,5

A Péter apostol nevéhez kapcsolódó levél az elszórta élő zsidó-keresztényekhez íródott. Célja és tartalma: buzdítás és intés. Buzdítani akar állhatatosságra és hűségre az üldöztetések és szenvedések között: inteni a feddhetetlen életre és arra, hogy gyakorolni kell a keresztény erényeket.

Hogy ki e levél tulajdonképpeni szerzője végérvényesen még nincs eldöntve. Vannak, akik a Jézus tanítványát, Pétert tartják a levél szerzőjének, mások ezzel ellentétben azt a nézetet vallják, hogy, nem a Jézus tanítvány a szerző, csak azért írták oda a tanítvány nevét, hogy a levél értékét emelje és bekerülhessen a Bibliába.

Ez alkalommal nem áll szándékunkban eldönteni, hogy ki a szerző, hanem figyelmünk inkább azok felé az egyszerű, érthető, egyszeri hallásra is könnyen megjegyzendő sorok felé fordul, amelyeket beszédem alapjául választottam: „Ti magatok is mint élő kövek épüljete fel lelki házzá...”

Akik a Bibliát olvassák, észre vehették, hogy abban több helyen előfordul ez a kifejezés: *kő*.

Az élet könyvének már az első lapjain az egyik történet arról szól, hogy Jákóbnak, a kisebbik testvérnek menekülnie kell bátyja, Ézsau haragja elől. Az est beálltával egy hideg, kemény köre hajtja fejét. Elalszik és álmod lát. Álomképén át összekapcsolódik az ég a földdel s hallja az Úr szavát, ki így szól: „Ezt a földet, amelyen fekszel neked adom... én veled vagyok, megőrizlek téged akárhová mégy, és visszahozlak erre a földre“ (1 Móz 26,13—15). Álmából felébred s azt a követ, amelyen pihent olajjal keni meg, áldozatot mutat be rajta Istennek és fogadalmat tesz, hogyha békében visszatérhet, ez a hely számára Isten háza lesz s fölállította a követ: *emlékoszlopnak!*

A Sinai hegyen nehéz gondokba merülve áll az őszhajú próféta: Mózes. Mélyen gondolkodik. Néha egy-egy szót vés a kemény kőlapokra. Hosszú idő telik el míg kész a munkája s végig néz a törvénytáblákon, a kőbe vésett tizparancsolaton. Megnyugvással viszi művét népe elé és áldozatok között mutatja fel a parancsolatokkal tele írt köveket. Ezek a kövek egy nép számára *a bizonyosság táblái és az összetartó erő lesz!*

Több évtizedes pusztai vándorlás után a nép Józsué vezetésével átkel a Jordán folyón. A vezérhez szólott Isten: jelölj ki minden törzsből